

Geçirgenlik Kavramının Seramik Formlara Yansıması

The Reflection of Permeability Concept on Ceramic Forms

Nilüfer Nazende Özkanlı

Öğr. Gör., Aksaray Üniversitesi, Güzel Yurt Meslek Yüksek Okulu, Teknik Programlar Bölümü
email: erenlernazende@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2940-321X>

 Bu makale bilimsel etik ve kurallara uygun hazırlanmış ve intihal incelemesinden geçirilmiştir. Etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Atf (APA 6)/To cite this article

Özkanlı, N. N. (2021). Geçirgenlik kavramının seramik formlara yansıması. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 27(46), 285-293. <https://doi.org/10.32547/ataunigsed.854498>

Makale Gönderim Tarihi/Received: 22/12/2020

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 29/01/2021

Makale Yayın Tarihi/Published: 30/03/2021

Review Article/Derleme Makale

Öz

Seramik sanatı tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde başlangıçta işlevsel olarak kullanıma yönelik seramik formlar üretilirken, Endüstri Devrimi sonrasında 19. yüzyıl sonlarına doğru plastik sanatlardaki yeni oluşumlardan etkilenip kullanıma yönelik işlevsel form anlayışından sıyrılarak farklı yorumla kendine özgü bir anlatım biçimine dönüşmüştür. Günümüze geldiğimizde ise plastik sanatlar alanında “çağdaş seramik sanatı” kavramı olarak yerini almaktadır.

Geçirgenlik kavramı sanatın farklı disiplinlerinde 19. yüzyılda bir kavram olarak görüntü elde etme yöntemleriyle ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak geçirgenlik kelimesi seramik sanatında Türkçe olarak çok fazla kullanılmamış onun yerine transparan veya şeffaf gibi yabancı kökenli kelimelere başvurulmuştur. Geçirgenlik kelime anlamı olarak arkasını göstermek olarak değerlendirilirken, geçirgenlik kavramı kelime anlamının ötesinde, formların iç içe ya da üst üste olan her plan ile derinlik yaratarak formun çerisinde hapsedilmiş boşluklar oluşturması da geçirgenlik olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada geçirgenlik kavramının, seramik sanatçılarının çalışmaları irdelenerek, seramik sanat formlarına yansıması değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Geçirgenlik, Seramik, Saydamlık

Abstract

Considering the ceramic art in terms of a historical process, whereas in the beginning, the ceramic forms were produced for functional use, in the post-Industrial Revolution period, it was influenced by the new formations in plastic arts towards the end of the 19th century and transformed into a unique expression style adopting a different interpretation by plucking away from the functional form cognizance towards practicability. Today, it secures its position as the concept of "contemporary ceramic art" within the field of plastic arts.

It is revealed that the permeability concept emerges in various disciplines of art in the 19th century through the methods of acquisition or capturing image. However, the term permeability has not been commonly used in Turkish in ceramic art, instead, terms of foreign origin such as transparent or translucent have been used. The lexical meaning of the word permeability is simply show-through or see-through the rear side, but in this study, permeability, beyond its lexical meaning, refers to the forms establishing trapped gaps within the form by creating depth with each plan which is intertwining or overlapping. In this study, the reflection of the permeability concept on the ceramic art forms is evaluated through the works of art of the artists in the plastic arts.

Keywords: Permeability, Ceramic, Transparency

1. Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan seramik sanatının çağdaşlaşma süreci de, diğer sanat dalları gibi uzun olmuştur. Başlangıçta işlevsel olarak kullanıma yönelik seramik formlar üretilirken günümüzde artık plastik sanatlar alanında “çağdaş seramik sanatı” tanımıyla yerini almıştır.

Bu makalede “geçirgenlik” kavramı 19. Yüzyılda sanatsal bağlamda bir kavram olarak görüntü elde etme yöntemleriyle ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak geçirgenlik kelimesi seramik sanatında Türkçe olarak çok fazla kullanılmamış onun yerine transparan veya şeffaf gibi yabancı kökenli kelimelere başvurulmuştur.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre ise geçirgen sözcüğü saydam cisimlerin ışığı geçirme derecesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama doğrultusunda geçirgenlik kavramının yan anlamları olarak saydamlık, yarı saydamlık olarak düşünülebilir. Ancak geçirgenlik sadece ışığın geçirme derecesi değildir. Yüzeylerin ya da nesnelerin bir tarafın içinden geçerek diğer taraftan çıkıyor gibi görünmesi ve boşluklar oluşturarak farklı yüzey ve derinlik hissi uyandırması da geçirgenlik kavramı olarak açıklanabilir.

Bu makalede geçirgenliğin sadece arkasındakini göstermekten ibaret olmadığı görülmüştür. Aynı zamanda formların iç içe ya da üst üste olan her plan ile derinlik yaratarak formun çerisinde hapsedilmiş boşluklar oluşturması da geçirgenlik olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde boşluklar ile iç içe geçişler, bir planın diğer bir planla gösterilme özelliğini de ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmanın temel konusunu oluşturan seramik sanatında geçirgenlik kavramı ise seramik sanatçılarının üzerinde çalıştıkları bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçirgenlik kavramını günümüzde bazı sanatçılar boşluk ve doluluk olarak bazıları ise kemik porselenin ışık geçirgenliğinden yararlanılarak seramik form yarı saydam olarak değerlendirmiştir.

2. Yöntem

Araştırma Betimsel Model'e dayalı nitel bir araştırmadır. Araştırmada literatür taraması yapılarak, geçirgenlik kavramı ve yan anlamları ve seramik sanatçıların çalışmaları örnekleri üzerinde değerlendirme ele alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Geçirgenlik Kapsamına Giren Yan Anlamlar

3.1.1. Saydamlık-Şeffaflık

Saydam TDK sözlüğüne göre "İçinden ışığın geçmesine ve arkasındaki şeylerin görülmesine engel olmayan" (TDK, 2019b, s. 2046) şeklinde ifade edilmektedir. Saydam kelimesi Cumhuriyet döneminde dilimize kazandırılmış bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan Arapça kökenli şeffaf kelimesi ise Arapçada "şüfuf" fiilinden dilimize girmiştir. Saydam kelimesi ayrıca dilimize Fransızcadan geçmiş ve Latince kökenli "tarsparere" kelimesinden transparan olarak da kullanıldığı görülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlarda tanımlanan saydamlık kelimesi 1591'de "saydam olma niteliği veya durumu"; "şeffaflık, ışığı geçirgenlik olarak veya özel, yarı şeffaf madde üzerinde, arkasından ışık verildiğinde görünür hale getirilen resim, baskı yazı veya işaret" olarak tanımlanır (Göker, 2010, s. 82). Bu tanımlamalar doğrultusunda Geçirgenlik kavramının yan anlamları olan saydamlık ve şeffaflık kelimelerinin tanımı yapıldığında iki farklı anlam çıkmaktadır. Saydamlık ve şeffaflık anlam olarak birbirinden farklı tanımlanmaktadır.

Şeffaf kelimesi içinden ışığın geçmesini sağlayan ve arkasındaki nesnelere görünmesini sağlayan cisim olarak tanımlanırken şeffaflık ise cismin içinden ışığın geçmesi durumudur. Saydamlık kelimesi ise şeffaf olmayan cismin üzerinde oluşturulan boşluklar veya aralıkla arkasını gösterme durumu olarak tanımlanabilmektedir.

Şeffaf kelimesi içinden ışığın geçmesini sağlayan ve arkasındaki nesnelere görünmesini sağlayan cisim olarak tanımlanırken şeffaflık ise cismin içinden ışığın geçmesi durumudur. Saydamlık kelimesi ise şeffaf olmayan cismin üzerinde oluşturulan boşluklar veya aralıkla arkasını gösterme durumu olarak tanımlanabilmektedir.

Faruk Atalayer ise bu çalışmanın temelini oluşturan geçirgenlik kavramındaki düşünülen saydamlığı "Doğrudan saydam malzemelerin dışında, deliklerle, pencerelerle, yırtıklarla arkada kalan biçim ve sistemlerin algılatılması saydamlık, belirlilik sağlar" (Atalayer 1994, s. 48) biçiminde tanımlamaktadır. Saydamlık kavramını sanatçılar eserlerinde farklı biçimlerde anlatım dili olarak kullanmışlardır.

Atalayer'in tanımlamasında yer alan deliklerle, pencerelerle, yırtıklarla arkada kalan biçim ve sistemlerin algılatılması anlamında örtüşmektedir. Burada geçirgenlik kavramı; formların iç içe geçerek, üst üste bindirilerek ya da boşluklar oluşturulmasıyla elde edilen geçirgenlik kavramında seramik formlar üzerinde değerlendirilmektedir.

3.1.2. Yarı Saydamlık

Bir nesnenin ışığı geçirmesi ile birlikte arkasındaki nesne ya da nesnelere biçimlerini ve sınırlarını belirgin olarak göstermemesi durumudur. Yarı saydam malzemenin kullanılmasıyla ışığın arkadaki nesnenin gölge şeklinde görülmesidir. Buzlu cam, tül perde, kemik porselen gibi yarı saydam malzemeleri örnek olarak gösterilebilir.

3.1.3. Boşluk

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre boşluk; "oyuk, çukur, kapanmamış yer, kesinti, kopukluk ve içinde hiçbir cisim bulunmayan uzay" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019a, s. 385). Boşluk kavramını Sözen ve Tanyeli (1994, s. 45) "duvarlara açılmış kapı, pencere gibi her türlü açıklığı verilen genel ad" olarak tanımlamıştır.

Geçirgenlik kavramının oluşmasını sağlayan boşluk, ise Hançerlioğlu'na göre "içinde hiçbir özdeğin bulunmadığı uzay olarak" (Hançerlioğlu, 2015, s. 38) tanımlanmaktadır. Boşluk kavramı başka bir tanıma göre ise "oyuk, çukur, hiçlik, kapanmamış yer, kesinti, kopukluk, içinde hiçbir cisim bulunmayan vb. anlamlara gelmektedir" (Şamlıoğlu ve Kuloğlu, 2011, s. 191).

İnsan kendinin varlığını hissettiği anda çevresinde boşluğu ve evrenin sorgulamaya başlamıştır. Bu nedenle de boşluk kavramı tarih boyunca bütün disiplinlerin konusu olmuş ve bulunduğu toplum içerisinde, bulunduğu yapıya göre şekillendirilerek, dönemlere göre farklı değerlendirmiştir. Boşluk kavramını tarihsel bir süreç içerisinde incelendiğinde felsefi açıdan her dönemde farklı bir bakış açısı yer almaktadır. Bu bakış açısı da o dönemin sanat anlayışını etkilemiştir.

"Antikçağ Yunan felsefesine göre boşluk kavramı farklı açılardan tanımlanmıştır. Örneğin Aristoteles'e göre boş uzay diye bir kavram yoktur, boşluk aslında esir dediğimiz çok ince bir maddeyle kaplıdır" (Özer, 2009, s. 53). Evreni oluşturan toprak ve gökyüzünün varlığı yani toprağı açıklayan gökyüzüdür. Yani doluluğun varlığı ancak boşluğun var olmasıyla açıklanabilir. Bu nedendir ki insanı var olan her şeyi boşluk kavramı ile açıklamıştır. "Albert Einstein'ın klasik fiziğin mutlak uzay ve mutlak zaman kavramlarını terk edip, görelilik uzay ve görelilik zaman

kavramlarını getirmesi, Kartezyen geleneğin özne-nesne ayırımına şiddetle karşı duran Martin Heidegger ve Maurice Merleau-Ponty'nin teorileri” (Keyvanklı, 2011, s. 4) gibi farklı bakış açılarıyla boşluk kavramı yirminci yüzyıldan sonra doluluğun varlığını kanıtlamaktan çok kendi içinde bir varlık olarak değerlendirilmeye başlamıştır.

Boşluk kavramı, plastik sanatlarda sanatçıların eserlerini oluşturma sürecinde üzerinde durdukları bir konudur. Boşluk doluluğun karşısında zıtlık yaratarak kompozisyon ilkeleri içerisinde bir düzenleyici bir denge unsuru olarak kullanılmıştır. Her sanatçı kendi sanatsal yaklaşımıyla boşluğu eserinde farklı biçimlerde kullanır. Plastik sanatlarda boşluğun değerlendirilmesini en çok heykel, seramik ve mimari alanlarında görülmektedir.

3.2. Seramik Sanatında Geçirgenlik Kavramı

Seramik sanatında geçirgenlik kavramı denildiğinde ışık geçirgenliği olarak yarı geçirgen olan kemik porselen düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bu çalışmada üzerinde durulan geçirgenlik kavramında ise Atalayer'in tanımlamasında yer alan deliklerle, pencerelerle, yırtıklarla arkada kalan biçim ve sistemlerin algılatılması anlamında örtüşmektedir. Burada geçirgenlik kavramı; formların iç içe geçerek, üst üste bindirilerek ya da yüzeylerde boşluklar geçirgenlik kavramı seramik formlarda değerlendirilmektedir.

Alman sanatçı Erhard Arendt, çalışmalarında boşluklar oluşturarak geçirgenliği sağlamakta, aynı zamanda çalışmalarının içerisine yerleştirdiği ışığı duvara ve tavana yansıtarak farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Çalışmaları kamusal ve özel yaşam alanlarında, iç ve dış mekanlar için çeşitli büyüklüklerde formlardan oluşmaktadır.

Sanatçı ile Aniss Onlie isimli bir dergide yapılan bir röportajında; “Gerçek bir tanınabilir form değil. Bir şeyin diğerinden çıktığı, onunla birleşerek yukarı doğru büyüyen bir bitkidir. Sonradan izleyiciye bırakarak dışarıya açılacak olan organik bir şekil ortaya çıkar. Onlar günlük yaşamın evrensel formlarıdır” (Anis Online, 2004). Şeklinde ifade etmektedir.

Görsel 1

Budanmış Çit/Beschnittene Hecke

(Arendt, 1987).

Görsel 2

Büyüyen Mercan/Corallium Crescens

(Arendt, 1993).

Seramik sanatçısı, Gerhard Lutz kabuk-çekirdek ve bunların bağlantılarından oluşan katmanlı organik basit objelerle ilgilenmiştir. Bu ilgiyi kendi sözcükleriyle “nasıl hafif açılmış ya da soyulmuş dış kabuktan içeriye, çekirdeğe bakmak mümkünse aynı şekilde içerideki çekirdekten dış kabuğa açılmak da mümkündür” şeklinde açıklamaktadır (Yılmaz, 2008, s. 77). Sanatçının çalışmaları geçirgenlik kavramı boyutunda değerlendirilmektedir.

Görsel 3

Porselen Form (lutz-tonkunst)

(Lutz, t.y.).

Amerikalı seramik sanatçısı Liz Lecaut çalışmalarında doğadan esinlendiğini belirterek “Biyomorfik heykellerim, yaşamın tüm biçimlerinden ve aşamalarından, aktif ve hareketsiz, canlı ve ölü unsurları birleştirerek organik elementleri yeni permütasyonlara ve konfigürasyonlara dönüştürüyor” (Liz Lescault, t.y.) şeklinde çalışmalarını ifade etmektedir. Sanatçının çalışmalarında iç içe geçmiş ve boşluklarla oluşan geçirgen bir yapının dışında doğadan esinlenerek bir kabuk formu ile biçim dilini ifade etmektedir.

Görsel 4

Köz/Embers (artists and makers studios)

(Lecaut, 2011).

Görsel 5

Kırık/Cracked

(Lecaut, 2011).

Amerikalı seramik sanatçısı Terasa Pacini, kefes biçiminde oluşturduğu çalışmalarında biçim renk olarak basit, doğal dünyayı anımsatan anıtsal boyutlarda formlar üretmiştir.

Görsel 6

Gönüllüler, Volunteers

(Pacini, 2014).

Seramik sanatçısı Jennifer McCurdy, kıyıda bulunan çatlak deniz kabuğundan, tarladaki tohumlara kadar birçok biçimin kendisini etkilediğini ve doğaya ait olan bu biçimlerin çalışmalarına yansıdığını belirtmektedir. Çalışmalarında ışık ve gölge etkisini çok güzel ifade ettiği için porselen çamuru kullanan sanatçı, tornada formu şekillendirdikten sonra üzerinde boşluklar oluşturarak geçirgen bir yapıya dönüştürmektedir. Çalışmalarında iç bükey ve dış bükey arasındaki dengeyi yağlamak için formlarının içinde altın varak kullanmaktadır.

Görsel 7

Mercan Gemisi/Coral Vessel

(McCurdy, 2018).

Görsel 8

Magritte'nin Kelebek Gemisi/Magritte's Butterfly Vessel

(McCurdy, 2018).

İsviçreli seramik sanatçısı Barbro Aberg'in çalışmaları için Louise Mazanti "The Skeleton of Existence: Barbro Aberg's ceramic oeuvre" isimli sanatta doktora tezinde "Bu varoluşsal açıklıktan yaratılan heykeller, bilinen, tezahür eden gerçekliğin ötesinde bu yerden hayata geçer. Bizimle uzaklardan konuşurlar ve sağladıkları derinliğin dokunuşuyla bizi var olana çağırırlar" (Mazanti, t.y.) şeklinde ifade etmektedir. Sanatçı çalışmalarında, bir hücre yapısını ya da bir kemiğin küçük bir parçası gibi yapıların mikroskop altında büyütülmüş hallerini formlara dönüştürerek çalışmalarına yansıtmaktadır. Çalışmalarında zamanın geçişini ve sonsuzluğu ifade etmektedir.

Görsel 9

Fosil Fantezi/Fossil Fantasy

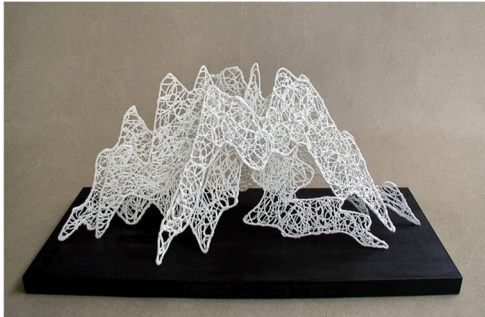

(Aberg, 2017).

Hırvatistan'ın Zagreb kentinde doğan seramik sanatçısı Andrea Vinkovic "görsel dilin kişisel ve geleneksel sembolizmini keşfetmekle ilgilenen bir seramik sanatçısı. Kırılganlık organik güzellik ve doğal çevrenin hassas dengesinden ilham alıyor ve kültürel çevre ile paralelliklerle ilgileniyor" (Vinkovic, t.y.). Avusturalya'da yaşayan sanatçı çalışmalarında boşluklar oluşturarak geçirgenliği sağlamaktadır.

Görsel 10

Fraktal Manzara/Fractal Landscape

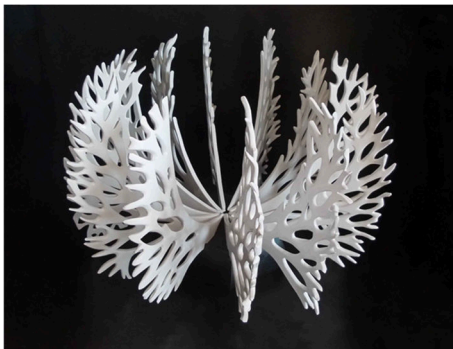

(Vinkovic, 2005).

Doğadan ve ağaçlardan esinlenen seramik sanatçısı Seyhan Yılmaz porselen çamuru ile şekillendirerek yapmış olduğu çalışmaları geçirgenlik kavramı bağlamında değerlendirilmektedir.

Görsel 11

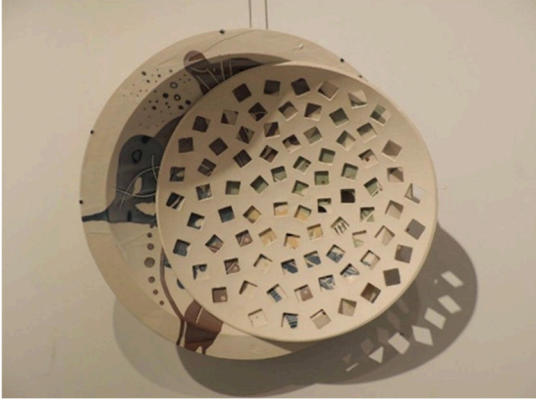
Hayat Ağacı

(Yılmaz, 2014).

Görsel 12

İçimde Saklı

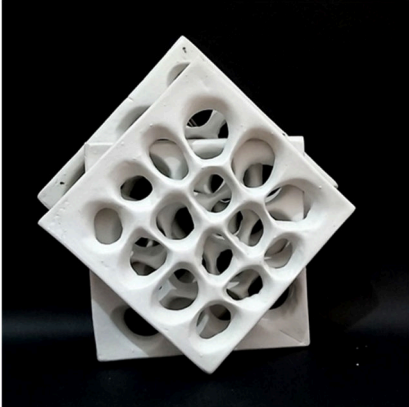

(Ayla Sarnıç, 2016).

Geçirgenliği görsel akış içinde gözün, bir formdan başka bir forma geçmesi olarak yorumlayabileceğimiz gibi; ruhun bedenden ayrılıp başka bir forma geçmesi şeklinde de yorumlayabiliriz. Bu çalışmanın özünü oluşturan geçirgenliği; görünenin arkasında ki görüneni vurgulamak olarak düşünüp üzerinde araştırmalar yapınca; tarih boyunca ölüm ve ölüm sonrası hakkında dini ve felsefi açıdan birçok değerlendirme yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada da ölüm ve geçirgenlik boyutu irdelenmektedir.

Görsel 13

İki Yerde Var Olabilme

(Özkanlı, 2018).

Ölüm var oluş olarak ruhun özgürleşmesi olarak düşünülebilir. Ölüm olayını bir başka açıdan yaklaşıldığında, geçirgenlik kavramını cisim geçirgenliğinden yola çıkılarak, ruhun bedenden ayrılışı yani bedenin geçirgen bir yapıya dönüşmesi olarak da düşünülebilir. Bu çalışmada bu düşünce vurgulanmaktadır.

Görsel 14

Hapsoluş

(Özkanlı, 2017).

4. Sonuç

Seramik formlarda geçirgenlik kavramı denildiğinde ilk akla gelen kemik porselenin ışık geçirgenliği düşünülmektedir. Bu çalışmada geçirgenliğin sadece ışık geçirgenliği olmadığı ve kelime anlamı olarak arkasını gösterme olarak irdelendiğinde, yüzeyler üzerinde oluşturulan boşluklarla da arkasındaki var olanı göstererek de geçirgenlik kavramının seramik formlara farklı bir bakış açısı getirmektedir.

Bu makalede geçirgenlik kavramının yan anlamları olarak saydam, yarı saydam ve boşluk kavramlarının araştırılmasının yanı sıra bu kavramların seramik sanatında örnekleri üzerinde durulmuştur. Çalışma kapsamında, görsel boyutta geçirgenlik kavramı, ışık geçirgenliği olarak değil, yüzeylerin ya da nesnelerin birbiri içinden geçerek diğer taraftan görünmesi olarak ele alınmıştır. Yüzeyler üzerinde boşluklar yaratarak, arka arkaya, ya da üst üste formların gelmesiyle geçirgenlik sağlanarak seramik formlara yansıtılması üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır.

Kaynakça

- Aberg, B. (2017). *Fosil fantezi/Fossil fantasy* [Seramik]. <http://www.barbroaberg.com/CeramicWork/>
- Anis Online. (2004, 4 Mayıs). *Der künstler und online-journalist Erhard Arendt*. <http://www.anis-online.de/1/orient-online/erhard.htm>
- Arendt, E. (1987). *Budanmış çit/Beschnittene hecke* [Seramik]. Galerie Verschiedenes, Wiesbaden, Almanya. <http://www.arendt-art.de/deutsch/PLASTIKEN/plastiken-kunst-24.htm>
- Arendt, E. (1993). *Büyüyen mercan/Corallium crescens* [Seramik]. Galerie 2, Wiesbaden, Almanya. <http://www.arendt-art.de/deutsch/LICHT-OBJEKTE/seite45.htm>
- Atalayer, F. (1994). *Temel sanat öğeleri*. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Ayla Sarnıç, K. Ö. (2016). *İçimde saklı* [Seramik]. <https://www.haberler.com/fotogaleri/kamuran-ozlem-sarnic-in-icimde-sakli-sergisi/>
- Göker, M. (2010). Mimari yapılarda saydamlık ve mekân tasarımında ışık kontrolü. *Tasarım Kuram Dergisi*, 6(9-10), 82-92. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?lng=1&recid=12062&pdf=0012052&journalnu=>
- Hançerlioğlu, O. (2015). *Felsefe sözlüğü*. Remzi Kitapevi
- Keyvanklı, D. D. (2011). *Yüzyıldan günümüze sanatta boşluk kavramı ile üç boyut ilişkisi* (Tez No. 294626) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.
- Lecaut, L. (2011). *Kırık/Cracked* [Seramik]. <https://www.lizlescault.com/home>
- Lecaut, L. (2011). *Köz/Embers* [Seramik]. Artists and Makers Studios, Maryland, Arizona, Amerika. <https://artistsandmakersstudios.com/liz-lescault/>
- Liz Lescault. (t.y.). *Liz Lescault biomorphic sculpture*. <https://www.lizlescault.com/links.php?384108>
- Lutz, G. (t.y.). *Porselen form (lutz-tonkunst)* [Seramik]. <http://www.lutz-tonkunst.de/keramik/galerie.htm>
- Mazanti, L. (t.y.). *The skeleton of existence: Barbro Åberg's ceramic oeuvre* [Yorum]. http://www.barbroaberg.com/Articles_Reviews/
- McCurdy, J. (2018). *Magritte'nin kelebek gemisi/Magrittes butterfly vessel* [Seramik]. <https://dmglass.com/artists/jennifer-mccurdy/>
- McCurdy, J. (2018). *Mercan gemisi/Coral vessel* [Seramik]. <https://dmglass.com/artists/jennifer-mccurdy/>
- Özer, Y. (2009) *Konstrüktivist heykelde boşluk kavramı* (Tez No. 280163) [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.
- Özkanlı, N. N. (2017). *Hapsoluş* [Seramik]. Nilüfer Nazende Özkanlı kişisel arşivi.
- Özkanlı, N. N. (2018). *İki yerde var olabilme* [Seramik]. Nilüfer Nazende Özkanlı kişisel arşivi.
- Pacini, T. (2014). *Gönüllüler, Volunteers* [Seramik]. <https://tpacini.com/artwork/sculpture/>
- Sözen, M., & Tanyeli, U. (1994). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. Remzi Kitapevi.
- Şamlıoğlu, T., & Kuloğlu, N. (2011). Formdaki boşluğu tasarlama sürecinde "Kavramlar". *23. Uluslararası Yapı Yaşam Kongresi: Meslek Ortamı* (s. 189-197) içinde. Bursa, Türkiye.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2019a). Boşluk. Türk Dil Kurumu Sözlüğü içinde. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2019b). Saydam. Türk Dil Kurumu Sözlüğü içinde. <https://sozluk.gov.tr/>
- Vinkovic, A. (2005). *Fraktal manzara/Fractal landscape* [Seramik]. <http://andrea-ceramics.blogspot.com/p/andrea-vinkovic-biography-andrea.html>
- Vinkovic, A. (t.y.). Andrea Vinkovic ceramics. *Andrea Ceramics*. <http://andrea-ceramics.blogspot.com/p/andrea-vinkovic-biography-andrea.html>
- Yılmaz, S. (2014). *Hayat ağacı* [Seramik]. Galeri Soyut, Ankara, Türkiye. <https://www.galerisoyut.com.tr/seyhan-yilmaz-2017/>
- Yılmaz, S. (2008). *Doğal nesneleredeki gözeneklilik özelliğinin seramik form ve yüzeylere yansıması* (Tez No. 257547) [Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.